

Zdravko Inzko – govor 8.10.2010

Spoštovani gospod deželni glavar,
spoštovani gospod škof,
spoštovani gospod superintendent,
dragi koroški rojaki,
moji dragi koroški rojaki!

Kakor že v govoru mojega rajnega očeta, v prvem govoru zastopnika koroških Slovencev za 10. oktober sploh, leta 1995, potuje tudi danes moj pogled proti severni steni te veličastne dvorane grbov, na kateri je najbolj znani koroški baročni slikar Josef Ferdinand Fromiller v 18. stoletju zbral častitljiva obreda ob knežjem kamnu in vojvodskem prestolu v enem prizoru. Kakor je znano, so kosezi kot zastopniki svobodnih kmetov vpeljali novega vojvoda v slovenskem jeziku v njegovo prihodnjo službo; zatem sta pri vojvodskem prestolu sledila poklon deželnih stanov in podelitev fevdov v nemškem jeziku.

Ta demokratični obred pri knežjem kamnu so mnogi prominentni opazovalci in zgodovinarji opisali obširno ter podrobno. Med občudovalci sta bila Enea Silvio Piccolomini, poznejši papež Pij II., prav tako kakor ugledni francoski strokovnjak za državo pravno Jean Bodin, ki je v svoji slavni knjigi »Les six livres de la République«, v prvem delu v francoskem jeziku o državni teoriji, že leta 1576 poročal o enkratnem dogodku ustoličenja kneza, pri katerem je preprosto ljudstvo prihodnjemu vladarju simbolično poverilo svojo suverenost. To delo »O republiki« v šestih knjigah je dokazano uporabil tudi oče ameriške ustave Thomas Jefferson kot vir, saj je opis tega demokratičnega koroškega prenosa oblasti jasno podčrtal in v znak svoje pritrditve zaznamoval z začetnicama T. J..

On in njegovi rojaki, ki so bili zbežali v Ameriko, pač v mladih Združenih državah niso hoteli uvesti nobenega kraljevskega reda, marveč demokratičnega. Mi Korošci se lahko z vso pravico hvalimo s tem, da smo ameriški ustavi vsaj simbolično botrovali. Zato je bilo samo logično, da je predsednik Clinton ob svojem obisku v Ljubljani leta 1999 omenil ta obred, saj je bil potekal v slovenskem jeziku. Seveda knežji kamen Koroške nikoli ni zapustil. Kakor lahko vidite, je zdaj na pobudo deželnega glavarja dr. Jörga Haiderja od leta 2006 dalje v dvorani grbov; mi smo tu skupno lahko ponosni na njega, njegov pomen in njegovo učinkovanje. Ponosni tudi zategadelj, ker velja knežji kamen za najstarejši pravni spomenik Avstrije. Mene začuduje in boli, ker se nikdar o tem niti premišljevalo ni, da bi ovekovečili knežji kamen na kakem avstrijskem evrovskem kovancu.

Slovenščina se je uporabljala pri ustoličevanju koroških vojvod do leta 1414 in je tako bila poleg nemščine drugi uradni jezik v deželi. Enkratno součinkovanje slovenskega in nemškega pri nastajanju ter razvijanju današnje Koroške in posebno vidno pri izoblikovanju demokracije v naših deželah, skupno pismenstvo v teku več stoletij – tako npr. tudi v času reformacije, ko je bil najlepši dosežek tega slovensko-nemškega sodelovanja prvi slovenski prevod Svetega pisma – to sodelovanje je bilo tako plodovito, da je pomembni koroški zgodovinar Hieronymus Megiser Korošce imenoval že leta 1612 »eno in isto ljudstvo« (»einerley Volk«). Še v 18. stoletju se je govorilo o Korošcih kot enotni naciji. Podobno je verjetno imel v mislih Josef Friedrich Perkonig, propagandist in kronist obrambnega boja ter plebiscita, ko je opisal nemški dob in slovensko lipo, ki da sta se bila tako zelo zarasla drug v drugo, da ju ni bilo več mogoče ločiti. Mnoga leta pozneje, 1972, sta se dvorni svetnik dr. Valentin Inzko in

diplomirani trgovec Ernst Waldstein v okviru koroške škofijske sinode zavzemala prav tako za slogo, odpuščanje in spravo kakor tudi za »Gemeinsames Kärnten – Skupno Koroško«.

Kljub temu je po razpadu ne le geografsko velike donavske monarhije prišlo do takih poskusov ločitve, kajti prenekaterim se mala Avstrija ni zdela zmožna življenja (za preživetje). Zato so imenovali državo leta 1918 programatično »Nemško Avstrijo« (»Deutsch-Österreich«), da bi v prihodnosti olajšali približanje ali vključitev v Nemški rajh. Programi in cilji takratnih strank, sindikatov in drugih javno pravnih teles so si bili tozadevno enotni. Skratka: Razno nekateri niso marali tega preostanka Avstrije in so si prizadevali zato za čim prejšnje združenje z nemškim narodom.

Ob istem času je prišlo do ustanovitve skupne države Slovencev, Hrvatov in Srbov. Marsikateremu koroškemu Slovencu, ki v »Nemški Avstriji« ni videl kraja za sebe, se je zdela združitev s slovensko narodno celoto blizu in zaželena. V soju Wilsonove doktrine o pravici narodov do samoodločanja nekateri koroški Slovenci niso videli svoje prihodnosti v prostoru nemškega jezika, marveč tam, kjer je živela večina slovenskega naroda. Podobna so bila zagotovo prizadevanja južnih Tirolcev, katerim pa so odrekli pravico do samoodločitve. To je bil tudi čas, ko se je veliko brambovcev s čistimi, plemenitimi nagibi in z veliko idealizma borilo za svobodno ter nedeljeno Koroško, ko so videli južno mejo v nevarnosti.

Vse te težnje so bile znane koroški politiki, in tako je prišlo 28. septembra 1920, dva tedna pred ljudskim glasovanjem, do tega zgodovinskega sklepa koroškega deželnega zbora: »... Koroški deželni zbor zato izjavlja, zavedajoč se odgovorne ure, ..., da hoče slovenskim rojakom njihovo jezikovno ter narodno posebnost zagotoviti zdaj in za vse čase in da bo njihovem duhovnemu ter gospodarskemu razcvetu posvečal isto skrb kakor nemški prebivalcem dežele.« Ker je prebivalstvo v plebiscitni coni A pripadalo pretežno slovenski narodni skupnosti, se je avstrijski propagandni in informacijski material tiskal v precejšnjem obsegu tudi v slovenskem jeziku.

Ta slovesna obljuba je okrepila pri slovensko govorečih Koroščih globoko zakoreninjeno ter krepko zasidrano deželno zavest, našo stoletja staro, ko skala trdno pokrajinsko zasidranost, saj smo se vedno imenovali »koroški« Slovenci – v zavesti svoje pripadnosti k najstarejši vojvodini na avstrijskih tleh, v spominu na ponosno zgodovino Karantanije, ko smo tudi mi Slovenci imeli svojo državo in svoj višji sloj, v spominu na prvo slovensko župnijo pri Gospe Sveti ter na svojo pripadnost »koroški naciji« v občutku, da smo »eno in isto ljudstvo«. Skupno z vplivom socialdemokracije na slovensko delavstvo, ki ni hotelo živeti v kraljevini SHS, ter iz regionalno gospodarskih premišljevanj in morda še iz drugih vzrokov je naposled vse to pripeljalo do tega, da je – po nemško nacionalnem – zgodovinarju Martinu Wutteju 12.000 upravičencev z nemškim in 10.000 upravičencev s slovenskim občevalnim jezikom glasovalo za Avstrijo. Brez glasov koroških Slovencev južna Koroška torej ne bi bila več pri Avstriji.

Moj ded Valentin Inzko, absolvent slavne cesarske žandarmerijske šole v Trstu, je kot avstrijski žandar vedel že pred sklepom deželnega zbora, kako se bo končal plebiscit, ko je dobil v roke letak »Kärnten den Kärntnern« (»Koroška Koroščem«, op. prev.). »Ko sem to videl, me je rajsnilo (= sunilo)«, mi je nekoč dejal. Moja babica Marija Einspieler pa se ni mogla ogreti za »Nemško Avstrijo« in je videla nadaljnji obstoj ter preživetje koroških Slovencev le bolj v združitvi vseh slovensko govorečih v narodno celoto v skupni južnoslovanski državi. Po plebiscitu, ko se je izvajal strašen pritisk na narodno skupnost, ji je še uspelo, da je – s konjema in z vozom očeta dr. Marjana Sturma – spravila tiskarske stroje

Mohorjeve iz Celovca v Mežiško dolino, kjer je potem Mohorjeva našla novo domovanje najprej na Prevaljah in pozneje v Celju.

Življenje moje takrat 35-letne babice, majhne, drobcene ženice, ki je celo življenje hodila v s a k dan k maši, je postalo leta 1920 mučenstvo; kot učiteljico so jo brez odpovednega roka odpustili. Enaka usoda je doletela mojega deda, avstrijskega žandarja, in sicer samo zategadelj, ker je vzel za ženo »veleslovensko-velejugoslovansko agitatorico« Marijo Einspieler. Taka je bila uradna utemeljitev. Šele veliko let pozneje, po Drugi svetovni vojski, sta dobila moja stara starša – po več prošnjah – pokojnino kot miloščino. Za njuno odstranitev iz službe pa se do danes ni opravičil nihče, kakor tudi pri drugih pripadnikih slovenskega vodilnega sloja ne; ali so jih skoraj v celoti izgnali ali pa so se morali izseliti zaradi manjkajočih poklicnih obetov v današnjo Slovenijo – kakor npr. učitelji, žandarji, knjigovodje, pravniki in duhovniki, med njimi poznejši ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman, rojen v Šmihelu nad Pliberkom. Škofijski ordinariat je odpustil 28 duhovnikov, 30 jih je premestil, župnika, ki so ga bili zvalili na poslednje olje, so obstrelili. Okoli 60 slovenskih učiteljev so odpustili iz šolske službe; tako so učili sredi tridesetih let v Avstriji le še štirje slovenski učitelji iz neposrednega vojnega časa.

V času po plebiscitu je prišlo tudi do številnih napadov na narodno skupnost, kakor npr. v Šmihelu nad Pliberkom ali v Selah, kjer so ukradli mašne obleke ali izvedli nasilnosti, kakor je razbrati iz farnih kronik. To je bil tudi čas, ko so domovinske zveze kakor »Schulverein Südmark« (»Šolsko društvo Südmark«) hudo pritiskale na narodno skupnost, katero bi bilo treba asimilirati in ponemčiti, če mogoče v enem človeškem rodu, kakor je bil to naročil deželni upravitelj Arthur Lemisch: »Samo za en človeški rod imamo časa, da te zapeljance pripeljemo nazaj h koroštvu. ... Z nemško kulturo in koroško domačnostjo hočemo ... imeti v enem človeškem rodu ... delo opravljeno.« In dalje: »Preden pa začnemo delo ljubezni, opravimo najprej delo povračila. Prosti hočemo biti vseh tistih, ki so oskrunili sveti mir naše domovine,« tako Lemisch v glasilu »Kärntner Landsmannschaft« št. 80, 20.10.1920, le 10 dni po plebiscitu.

V takratnem »Koroškem hajmatdinstu« (»Kärntner Heimatdienst“) so premišjevali o nadaljnjem ravnanju. Hans Steinacher in Vinzenz Schumy sta menda prinesla konkretne predloge o razpustitvi »jugoslovansko usmerjenih« občinskih zastopstev, župnij, krajevnih šolskih svetov, gostiln, ljudskošolskih ravnateljstev itd. Tako se je začela po plebiscitu, za katerega je veljalo geslo »Kärnten frei und ungeteilt« (»Koroška svobodna in nedeljena«), delitev Koroške na domovini zveste in manj domovini zveste, na Slovence ter vindišarje, na prave Korošce in izdajalce, na jugoslovansko ter avstrijsko usmerjene. To je bilo po mojem mnenju nasprotno duhu obrambnega boja, ki se je bil bojeval prav za n e d e l j e n o Koroško – s tem pa res niso mogli misliti skal, gozdov in pa polj.

Nadaljnjo oskrnitev koroškega obrambnega boja je napravil vodilni brambovec Hans Steinacher, ki je leta 1943 v svoji znani knjigi »Sieg in deutscher Nacht« (»Zmaga v nemški noči«) bil zapisal, da se niso hoteli boriti za Avstrijo, se za Nemčijo niso smeli in da je zaradi tega postala bojni krik »Koroška«. Steinacher dobesedno: »Bilo mi je vedno neizpodbitno samoumevno, da plebiscitnega boja nismo bili za priključitev k Avstriji, temveč za velikonemško prihodnost.« Nerešen problem koroške zgodovine je in ostane poznejša bližina nekaterih brambovcov k nacizmu. Plebiscitna slavja so postala kar prevečkrat zmagoslavja, pri čemer so nas Slovence porinili v vlogo premaganih.

Skupina iz Etne vasi (Ettendorf) iz Laboške doline z Markusom Käferjem na čelu pa je bila v Drugi svetovni vojski v čast brambovcem. Isti brambovci, ki so se bili 1918-20 branili proti

vsiljivcem z juga, so se v Drugi svetovni vojski po isti logiki z orožjem uprli nacističnim vsiljivcem. Za svoj pogum v boju proti nacionalsocializmu so morali brambovci 12. januarja 1945 obglavljeni pustiti življenje. 7 oseb je prišlo takrat v smrt. Tudi socialdemokrat in brambovec Falle se je boril s svojimi tovariši proti nacizmu na Koroškem. Drugega socialdemokrata in brambovca, poznejšega deželnega glavarja Ferdinanda Wedeniga, so deportitali v kacet Dachau. Prav tako brambovca Petra Melcherja.

Nadaljnji Korošci, ki so bili pripravljani, da organizirajo obrambo proti nacionalsocializmu in ki so v boju proti Hitlerju tvegali svoja življenja, so bili slovenski odporniki. Njihovo število je bilo daleč najvišje, v znanosti se govori o 928 odpornicah in odpornikih. Obupani boj partizanov na dvojezičnem Koroškem je bil tudi edini omembe vredni oboroženi odpor proti nacizmu v celi Avstriji. V boju proti zločinskemu nacističnemu režimu je naposled izgubilo 150 slovenskih koroških odpornikov najdragocenejše, kar so bili imeli – svoja življenja.

Ti odporniki so bili pretežno preprosti ljudje, drvarji, kmeti in hlapci, ki so, če je bilo le kako mogoče, od duhovnikov v gozdu prejemali sveto obhajilo, kakor npr. tista skupina iz Sel, od katerih je moralo 13 članov 29. aprila 1943 umreti zaradi obglavitve. Nekateri od njih so na podlagi zapisa v nekem dnevniku, ki so ga šele pred kratkim našli v Berlinu v nemškem prevodu, bili že govorili o začetku svobode »naše očetnjave«, torej Avstrije, in »se bili tega zelo veselili«.

Pomisliti pa je treba tudi na tiste vojake vermahta (Wehrmacht, nemška vojska; op. prev.), ki so bili člani slovenske narodne skupnosti in so prišli na dopust domov, samo da so ugotovili, da so med njihovo odsotnostjo naselili na njihovih posestih Kanalce ali južne Tirolce. Še huje: Često so morali celo ugotoviti, da so njihove družine odgnali v delovna, koncentracijska ali uničevalna taborišča, kakor npr. družino dr. Marjana Sturma; njegova sedemletna sestra Veronika je prišlo zaradi smrtne injekcije ob življenje in ni več mogla stopiti na domača koroška tla. Zato je bilo jasno samoumevno, da se mnogi teh nemških vojakov niso več hoteli vrniti na fronto in da so se raje pridružili odporu ter partizanom.

To osvobodilno gibanje se je omenilo tudi v Moskovski deklaraciji od 1. novembra 1943, katero so bili spisali zavezniki; v njej se govori o tem, da je Avstrija postala žrtev napadalne politike Hitlerjeve Nemčije in da naj zaradi tega spet postane svobodna ter neodvisna dežela, pri čemer pa da bo dokončna ocena odvisna od tega, koliko bo Avstrija sama voljna, da prispeva k svoji osvoboditvi. »Avstrijo pa tudi opozarjamo, da je sama odgovorna za udeležbo v vojski na strani Hitlerjeve Nemčiji, čemur se ne more izmakniti; ob končnem obračunu se bo neogibno upoštevalo, koliko bo sama prispevala k svoji osvoboditvi.« Zavezniki so nam s tem tudi dali priložnost, da pokažemo, da v Avstriji niso živeli samo storilci in koleščki sistema, temveč tudi nasprotniki režima.

Tem odpornikom ter partizanom so se po vojski tudi koroški politiki izrecno zahvalili, kakor npr. predsednik deželnega zbora Jakob Sereinigg na slavnostni seji koroškega deželnega zbora januarja 1947, ko so obhajali zmago svobodnih narodov, vojaški zlom nacistične Nemčije ter osvoboditev Avstrije. Sereinigg je poklical v spomin naslednje: »V gorah Jugoslavije je nastalo partizansko gibanje, ki ga je naposled združil maršal Tito; njegov severni rob je tudi na Koroškem začel z bojem. Nemški in slovenski Avstrijci so se pridružili tem četam.« Namestnik deželnega glavarja Herke je še podkrepil ta vtis, ko »je govoril o junaškem boju jugoslovanskega osvobodilnega gibanja«. Tudi pri pogajanjih za Avstrijsko državno pogodbo se je avstrijska delegacija redno sklicevala na odpor in na lastni prispevek pri zmagi nad nacizmom.

Bo že prav, da je vrhovno partizansko vodstvo imelo druge cilje. Ta cilja sta se imenovala komunizem in Jugoslavija; zaradi tega so po Drugi svetovni vojski jugoslovanske čete za kratko časa drugič za kratko časa zasedle južno Koroško. Odgnali so Korošce in Štajerce, od katerih je bilo kakih 100 umorjenih, kar iz najglobljega srca obžalujemo. Prepričan sem o tem, da vsi koroški Slovenci danes občutijo prav tako kakor jaz. Kajti za umore ter odgone nedolžnih ni upravičevanja, ne more in ne sme biti opravičila.

Visoki slavnostni zbor!

Z omembo obeh zasedb južne Koroške sem dvakrat nagovoril koroški prastrah. A tudi v nas koroških Slovencih tičijo prastrahi. Jaz vidim vsaj tri:

Prvič: Prelomljene obljube, kakor je državna pogodba iz Senžermena; podpisala se je 1919/20 in na kulturnem področju še do danes ni uresničena. Tu mislim konkretno na neenakopravnost obeh glasbenih šol v deželi; podpora na otroka koroške deželne glasbene šole (Kärntner Musikschulwerk) znaša več kakor 1300.- evrov, za učence slovenske Glasbene šole pa le 530.- evrov. Mislim tudi na že omenjeno izjavo koroškega deželnega zbora od 28. septembra 1920, ko so zagotovili slovenskim rojakom njihovo jezikovno ter narodno posebnost zdaj in za ves čas ter njihov duhovni in gospodarski razcvet. Od tega je medtem že 90 let. Toda tudi pred 55 leti so bile obljube, in sicer tiste, o katerih so govori v 7. členu Avstrijske državne pogodbe.

Drugič: Izselitev koroških družin v delovna, koncentracijska ter uničevalna taborišča med hitlerijo in prepoved slovenskega jezika – ne le v posvetni javnosti, marveč tudi v cerkvi. Posledica so travmatizirani ljudje, ki do danes ne morejo ubežati svoji preteklosti.

Tretji prastrah je dramatično številčno nazadovanje slovenske narodne skupnosti od ok. 150.000 pred 150 leti na danes morda niti ne 15.000 – od takrat približno 30 % koroškega prebivalstva na danes komajda 3 %!

Visoki slavnostni zbor!
Drage Korošice in Korošci!

Mnogi od nas so žrtve zgodovine, nekateri celo njeni talci, in tudi jaz sem govoril preveč o preteklosti. Morda tudi zaradi tega, ker boli in ker hočemo premagati vsako bolečino. Vsekakor pa gre pri zgodovini za odkrivanje korenin naše kulture, za najdevanje in spoznavanje vzrokov za spore, za razkrivanje krivde. Nadalje lahko izhajamo iz tega, da se lastna zgodovinska slika oblikuje manj z zamotanimi znanstvenimi razčlenjevanji, marveč z jubileji, slavnostnimi prireditvami ter slavnostnimi govori, s prisposodobami in skupinami ali z osebnostmi, ki se pojmujejo kot ohra njevalke izročil. Tako nastajajoča zgodovinska podoba je na obeh straneh često ali po večini mitična.

Če govorimo o preteklosti, si zastavljamo spet in spet znamenita vprašanja: »Kdo smo? Odkod prihajamo? Kam gremo?« Druga pomembna vprašanja za vsakega človeka se glasijo: »Kaj je moja osnovna sposobnost, kaj so moje odlike, kaj me dela enkratnega? Na katerih področjih sem najboljši?«

To je zlasti pri odločitvi za izobrazbo in pri izbiri poklica odločilnega pomena. Prav tako pomembno je za vsako občestvo, torej tudi za Koroško, da se baramo: »Kaj je osnovna sposobnost Koroške, kaj so odlike Koroške, kaj dela Koroško enkratno? Na katerih področjih

je Koroška najboljša?« To je za pozicioniranje Koroške izrednega pomena. Koroška se mora osrediti na svoje odlike in mora z zagonom ter obsedenostjo delati na njih.

Pri svojih premišljanjih hočem izhajati od deloma že obstoječih odlik, pa tudi opozoriti na prihodnje potenciale. Tu vidim pet velikih področij.

1. Koroška kot kulturna velesila

Prav na kulturnem področju je Koroška »velesila«.

Tu mislim na Institut Roberta Musila (Robert Musil Institut) v Celovcu; razveseljivo je, da se je pridružil Muzej Roberta Musila (Robert Musil Museum); mislim na Christine Lavant, Gerta Jonkeja, Josefa Winklerja, na Fabjana Hafnerja, na strokovnjaka za Kafko ter pesnika in sodnika Janka Ferka, na Florjana Lipuša ter na dvojno nadarjenost Gustava Januša, ki sočasno pesnikuje in slika. Tudi svetovno znani in slavljene komunikacijski znanstvenik, psihoterapevt, sociolog, filozof in avtor Paul Watzlawick iz Beljaka pri tem naštevanju ne sme manjkati. Zlasti pa mislim na svetovno znanega pisatelja Petra Handkeja, na Ingeborg Bachmann in Petra Turrinija, ki spadajo med najboljše avtorje v nemškem jezikovnem prostoru. Ta imena nam kristalno jasno predočujejo, da je Koroška literarna velesila. Temu se pridružuje v celovski mestni župni cerkvi sv. Ilja grob znamenitega pisatelja Juliena Greena, ki je bil sprejet kot prvi Nefrancoz v slavno Academie Française in si je izbral Koroško kot kraj svojega zadnjega počitka. Seveda moramo omeniti literarno tekmovanje Ingeborg Bachmann, arhiv Petra Handkeja in enkratno knjižnico Sira Charlesa Popperja na celovski univerzi. Pravzaprav boi morali, če je še ni, urediti, podobno Hemini poti, koroško literarno pot ali literarno stezo. Kot romarski kraj za veliko, po vsem svetu živečo četo navdušencev za Handkeja, Turrinija itd.

Podobno je na glasbenem področju, kjer imamo prav tako zvezdne trenutke človeštva. Kajti Johannes Brahms je v Porečah ob Vrbskem jezeru ustvaril svojo verjetno najboljšo simfonijo, 2. simfonijo, in svoj slavni koncert za violino. Brahms je menda med drugim tudi rekel: »Tukaj na Koroškem brenčijo melodije skozi zrak!« (»Hier in Kärnten schwirren die Melodien durch die Luft!«) Saj ni čuda pri toliko čudovito lepih koroških pesmih. Tudi Gustav Mahler je svoje simfonije 4 do 8 ter slavne otroške mrliške pesmi zložil na Koroškem. Druga dva znana skladatelja, ki sta na Koroškem rada in često bivala, sta bila Alban Berg in Anton von Webern, Hugo Wolf je imel sorodnike v pliberški okolici. Tudi Rudolf Kattinig, ki je zložil slovenske plese, je bil omembe vreden koroški skladatelj. Med glasbene stalnice spadajo seveda številni festivali s Koroškim poletjem (Carinthischer Sommer) na čelu. Našteti je treba jasnoda džezovske glasbenike Karla-Heinza Miklina, Wolfganga Puschniga ali Tonča Feiniga ter mnoge druge. Nikakor ne sme tu manjkati Udo Jürgens, ki je svojo nadarjenost na področju šansona in zahtevnejše popevke izredno dobro razvil.

Nadaljnja že obstoječa odlika Koroške je enkratna koroška pesem, ki velja za najlepšo v Avstriji in se jasno razlikuje od vseh pesmi drugih zveznih dežel. Zakaj? Gotovo zato, ker je nastala na slovanskem ozadju. Koroška pesem je polna melanholije, otožnosti in hrepenenja, nepotešenega hrepenenja. Nasploh je Korošec človek hrepenenja in človek domotožja. Vseeno, katere materinščine. Marsikdaj mislim, da je Korošec srečen le, če je žalosten. Tudi tu smo si slovensko in nemško govoreči zelo podobni. Korošec je rojeni pevec in celo najbolj vesele pesmi imajo prizvok otožnosti. To je izzvalo pri (slovensko govoreči) Američanki, ki se je poročila z Ziljanom Petrom Millionigom, ugotovitev, da Korošci nenehno pojejo domovinske pesmi in da imajo neglede na to celo doma domotožje. Drži. Poleg tega je

koroška pesem v melodiki obsežnejša in znana za svoje okraske. Koroška utegne biti zvezna dežela z največjim odstotkom pri zborih, zares čudovitih zborih, pri čemer smem imenovati nekaj najljubših skupin, kakor so Oktet Suha ali Smrtnikovi bratje. Tudi skupino Die 5 Gailtaler (Pet Ziljanov) iz Ojsternikove družine zelo cenim ali Kvintet Krnica (Quintett Karnitzen). Slednji namreč pojejo stare ziljske žegnanjske pesmi, koledniške pesmi, mrliške pesmi in cerkvene pesmi v obeh deželnih jezikih; saj te pesmi spadajo k najbolj dragocenemu, kar Zilja ima.

Značilno je tudi, da je po Hansu Mosserju iz Grebinja cela vrsta koroških pesmi, v slovenskem in nemškem jeziku, ki imajo isto nelodijo in ista, včasih tudi različna besedila, kakor »Čakali smo novega leta dan« - »Was wird uns denn bringen das neue Jahr«, »Oj te mlinar« - »Du weast ja mei Diandle nit liabn«, »Moj puəbəč je furman« - »Bei der Gurkn bin i gongn«, »Kadar Zila noj Drava nazaj potačo« - »Hot schon ans gschlogn« in druge.

Samo ob robu naj se omeni, če se opusti ali odrine samo ena pesem, to ne bi pomenilo le osiramešenja Koroške in s tem kulturne amputacije, to bi povzročilo, kakor odiranje vsakršne kulture, tudi fantomsko bolečino. Zaradi manjkajoče in odrinjene druge kulture. Tega pa si res ne more želeti nihče od nas.

Končno bi bilo tu treba še omeniti slikarje Čajnskega kroga (Nötscher Kreis): Mahringer, Wiegele, Kolig in Isepp. Nadalje mističnega Wernerja Berga, Valentina Omana, Kiki Kogelnik, in zlasti leta 1894 v Celovcu rojenega Herberta Böckla, enega glavnih zastopnikov avstrijske moderne, ter leta 1919 v kraju Kappel am Krappfeld rojeno Mario Lassnig, ki je s svojim »slikarstvom telesnega počutja« (»Körpergefühlsmalerei«) dosegla značilni lastni izraz in s tem slavo. Nadaljnja velika imena so Josef Ferdinand Fromiller, Marko Pernat/Markus Pernhart, Hans Staudacher, Heimo Zobernig, Giselbert Hoke, Peter Krawagna, Julian Taupe, Peter Waldegg ali Gustav Januš, pesnikujoči slikar. Pri tem naštevanju ne sme manjkati fenomenalni in zares enkratni muzej Liaunig na Suhi, zares izreden projekt.

Če še omenimo prejšnjega gledališkega intendanta slazburških slavnostnih iger (Salzburger Festspiele) ter sijajnega režiserja Martina Kušerja ali mestno gledališče Celovec, kjer je bilo pod Koroščem Dietmarjem Pfliegerlom nekaj svetovnih krstnih predstav iger v nemškem jeziku in drugih prvovrzdrednih uprizoritev, tedaj je podoba kulturne velesile Koroške precej dobro zaokrožena.

Pisanost je tisto – širina in vrhunec, visoka kultura in kakovostna ljudska kultura, ki nam dovoljujejo reči, da je Koroška ognjenik nadarjenosti in da bi se Koroška, gledano z evropskega vidika, na tem področju mogla postaviti odlično. Koroška bi vsekakor lahko postala Meka, slaven romarski kraj, na področjih pismenstvo in umetnost. Kakor Bilbao.

2. Druga opora ima posredno opraviti tudi s kulturo, in jaz bi to področje imenoval področje eventovske kulture, telesne kulture, športa, fitnesa ter dobrega počutja,

K temu spadajo včasih osporavani konglomerat srečanj GTI ali Harley Davidson, veličastno tekmovanje Ironman, privlačni turnir odbojke na mivki, evropsko prvenstvo v nogometu, predstave na odru na Vrbskem jezeru, čudovito lepi Golfhotel v Dolah ob Vrbskem jezeru in druge naprave za golf, Klangwelle Wörthersee, Bad Kleinkirchheim, Vrba itd. Na tem področju bi še lahko pridobili znamenitosti, galionske figure, kakor so smučarska legenda Franz Klammer, ORF-ovski zvezdnik Armin Assinger, Udo Jürgens, in druge Korošce ter prijatelje Koroške, da delajo reklamo za še boljšo postavitev naše dežele v Evropi.

3. Povezan s prejšnjim področjem je tudi tretji steber izpostavljanja odlik in kakovosti Koroške, geografija in pokrajina Koroške s Slovenijo ter Furlanijo kot sosedama.

Koroška leži, kakor se pogostokrat pravi, na sečišču, kjer se dotikajo tri velike kulture Evrope, germanska, slovanska in romanska, leži pa tudi geografsko in prometno na sečišču velikih koridorjev; če smo na beljaškem avtocestnem križu, peljejo te poti zares na jug, zahod ter vzhod oz. na jugovzhod Evrope. Koroška je potemtakem tudi most v jugovzhodno Evropo.

Vsega skupaj je 700 avstrijskih podjetij investiralo v Sloveniji, med njimi mnoga iz Koroške, kakor skupina Wietersdorfer s sedežem v Celovcu, korošoi lesno podjetje Hasslacher, Kärntner Sparkasse ali Hypo banka, podjetje Baumax in številna druga uspešna koroška podjetja.

Tudi v tem je velika priložnost!

Gigantična tržišča so neposredno pred našimi hišnimi durmi in so zato dosegljiva v nekaj urah. Mislim na Italijo, Ogrsko ter Hrvaško, zlasti pa na Slovenijo, ki je že več let članica EU in biva skupaj z Avstrijo v tej skupni hiši Evropi. Slovenija je za Avstrijo dvanajsta največja dežela sveta, kar zadeva izvoz – in je z dvema milijardama pri izvozu za nas večje izvozno tržišče kakor cela Skandinavija, Indija ali Japonska. In to vse pred našimi hišnimi durmi. Brez carinskih formalnosti in skorajda brez prevoznih stroškov. Dežela, kjer delajo mnogi Korošci v visoko plačanih službah, kakor v bankah, zavarovalnicah ali na prinosnem servisnem področju.

Kar zadeva veličastno pokrajino, je ta poleg deklic in »šocijev« verjetno najpogosteje opevana stvar, pa saj ni čuda, kajti Koroška je osupljivo lepa, da ti jemlje sapo in jaz to lahko pravim s trdnim prepričanjem, saj sem v svojem diplomatskem življenju delal na treh celinah in se poročil z ženo s četrte.

Toda od lepote same ni mogoče živeti. To je ugotovila tudi moja 17-letna hčerka Valentina v spisu o 10. oktobru, ko je menila: »Koroška je čudovito lepa zvezna dežela. Nam ničesar ne manjka: Imamo jezera, gore, gozdove, doline in dobro vreme. Kako zelo ljubim to veličastno pokrajino. Toda nobena dežela se ne more preživljati le od svoje geografske lepote. Treba je še več: strpnosti, spoštovanja in zrelosti. Toda, dokler tega ne uvidijo vsi, bo Koroška za vselej ostala le dežela lepih pokrajin, več pa ne.«

Kljub svoji kritičnosti ljubi Valentina to »veličastno pokrajino«. Iz tega pa se da napraviti veliko več, tudi za deželo. Mogoče je npr. pripeljati v deželo še več slavni ter uspešnih industrialcev, da prebijejo vsaj del svojega časa na Koroškem in morda tudi kaj investirajo, kakor npr. Frank Stronach ali direktor predsedstva podjetja Andritz dr. Leitner, ki si je izbral Milštaško jezero (Millstättersee) za poletno bivališče ter Sele za lovski revir.

Lahko bi si predstavljal, da je marsikateri univerzitetni profesor ali zdravnik svetovnega slovesa sprejel profesuro ali službo v Celovcu ali Beljaku prav zaradi tega, ker more stanovati ob Vrbskem jezeru. Poznam dunajskega glasbenika, čigar brat je filharmonik, ki pokrajino Koroške in zemljepisno lego med Salzburgom, Benetkami in Opatijo tako zelo ceni, da tega raja nikoli ne bi zapustil. Tudi papež Benedikt XVI. je kot gost škofa Egona Kapellarija rad in večkrat dopustoval na Koroškem.

4. Visoka tehnologija, gospodarstvo in človeški kapital, najbolj dragocena surovina

Osebnostno sicer menim, da so inteligentni vsi izdelki, ki prinašajo dobičke. Kljub temu sem zelo navdušen za visoko tehnologijo in z zadoščenjem smem ugotoviti, da je na Koroškem več delovnih mest v visoki tehnologiji kakor v turizmu. Gotovo odigrava Infineon z ok. 3000 zaposlenimi svojo vlogo, pa tudi v prihodnost usmerjeni Lakeside Park, kjer je tudi umetnostno središče Lakeside Kunstraum z zelo zanimivim sporedom. Ali tovarna Filterwerk Mahle, ki redno investira velike vsote v visoko tehnologijo, da imenujem le nekatere. Tudi okoljska tehnika, alternativna energija in industrijski stroji iz Koroške so zaželeni produkti iz Koroške. Ali pa blindirani avtomobili iz hiše Valentin Tusch iz Hodiš.

Lahko bi si predstavljal Koroško tudi kot prvo zvezno deželo brez kurjave na olje. Kdo nas pri tem ovira? Saj smo z vozili na električni pogon kar dobro začeli. Ta in druga področja je treba razširiti.

K visoki tehnologiji in h gospodarstvu spada tudi celovška univerza; jaz bi jo rad imenoval v tej zvezi veliko srečo. Je trden sestavni del Koroške, Koroške si ne moremo misliti brez nje; njen pomen se bo v prihodnosti še stopnjeval. Izhajati moramo iz prednosti zaradi kraja, vrhu tega pa se moramo osrediti na niše ter posamezne talente.

Žal je zapustilo ok. 90.000 Korošcev svojo domačo zvezno deželo; živijo na Dunaju ali drugod. Veliko se dogaja iz objektivnih vzrokov. Tudi jaz lahko dobim v svojem poklicu zaposlitev le zunaj Koroške. Morda pa bi bilo vredno premisleka, če bi začeli misliti na akcijo za vračanje Korošcev. Na akcijo za vračanje nadarjenih in nadarjenih mladih Korošcev, za vračanje morebiti že upokojenih Korošcev, ki bi imeli več časa, da bi bili kot svetovalci na razpolago. Na akcijo za nadarjene mlade Korošce in Korošice, povezano z ukrepi v podporo ali s pomočjo pri iskanju stanovanja. Fantazija tu nima nobenih mej.

Menim, da se naj okrepljeno načepi ta človeški kapital in da bi moralo biti mogoče, da te talente, te velikane v gospodarstvu vsaj deloma spet navežemo na Koroško. Tu je npr. gospod Schaschl iz Roža, ki je saniral podjetje Wienerberger, ki je razširil to podjetje v največji opekarski koncern na svetu; vodja reklamnega odelka pri Pokrajinski bolniški zavarovalnici (Gebietskrankenkasse) Schmidt in ustanovitelj reklamne agencije Publico Wolfgang Rosam, veleposlanik Wolfgang Petritsch ali Wolfgang Puck iz Los Angelesa, Peter Löscher od Siemens, gospod Brabeck od koncerna Nestle in še številni drugi. Vsi Nekorošci bi bili zaželeni, kajti vsaka vrhunska sila prinaša talente ter nadarjenosti s seboj, od česar naša zvezna dežela more imeti samo dobiček. Koroška bi bila potem dinamična dežela, ki bi imela talente doma, združene z oplajajočimi nadarjenostmi od zunaj.

5. Nadaljnje pobude

Kar zadeva posamezne talente, mi prihajajo na misel genialni koroški izumitelji in talenti, ki so postali uspešni brez ozira na okolico in ki bi bili pripravljeni, da ustanovijo v naši zvezni deželi npr. šole ali imajo tu tečaje. Wolfgang Puck za kuharje, Udo Jürgens za pevce, Franz Klammer za smučarske talente. In ko bi mi imeli koroškega Karajana, bi morali, samo da ga navežemo na Koroško, ustanoviti Koroško filharmonijo (Carinthische Philharmonie). Koroška bi bila tedaj zares kulturni in znanstveni biotop, kjer bi se vrhunske kapacitete rade mimogrede oglašale in nekatere tudi ostale ali se naselile.

Obstoječa prednost je zagotovo izredna zaloga pri lesu kot surovini, ki pa bi morala zapuščati Koroško predelana in požlahtnjena. Na misel mi pride tu že večkrat v mislih načrtovani lesni grozd, toda na tem področju se tako pa tako že dogajajo začudljive stvari.

V spominu mi je ostalo podjetje iz spodnje Koroške, ki se je osredilo na dragocene lesene armature ter na drago notranjo opremo na jahtah in je imelo naročila vse do leta 2012. Vsa čast pred takimi podjetji! Koroška bi bila tudi izredno stičišče za porast fundacij in za splošno koristne zasebne sklade, kakor to pobuja prof. Pelzmann.

Narodna skupnost

Doslej nisem posebej načel vprašanja narodne skupnosti ali krajevnih tabel, kajti na vseh omenjenih področjih je narodna skupnost tako pa tako navzoča, bodisi v kulturi ali v gospodarstvu. Tudi pri vlogi Koroške kot mosta do evropskega vzhoda ter jugovzhoda lahko odigra narodna skupnost bistveno vlogo. Tako je v Sloveniji več bančnih direktorjev iz vrst narodne skupnosti, tu je Lojze Kraut z Bistrice pri Šmihelu, avstrijski veleposlanik v Makedoniji, tu je Wolfgang Petritsch ali pa moja malenkost. Predsednik Koroške kolesarske zveze, drugi na etapi na Tour de France, Paco Wrolich je prav tako nadarjen stavbenik mostov in član narodne skupnosti kakor mnogojezični dipl. inž. Hanzi Mikl, ravnatelj Koroške kmetijske zbornice.

Kakor so nekoč koroški stanovi in mnogi rodovi Korošcev bili ponosni na zgodovino svoje dežele ter na svojo dvojezičnost, na drugačnost, tako bi morali tudi mi biti danes ponosni, da se na Koroškem govorita dva jezika. V smislu zgodovine in kulture, pa tudi v smislu večjih gospodarskih možnosti pod geslom: »Dva jezika, dvojne priložnosti! Kaj je moja osnovna sposobnost in osnovna kompetenca, kaj so moje odlike, kaj me dela enkratnega? Na katerih področjih sem najboljši?«

Z lepim in bogatim nemškim jezikom se nam odpira germanski svet in s slovenskim slovanski svet, ki sega do Kitajske ter Japonske. Slovenščina torej kot vstopni jezik v slovanski svet (Haselsteiner), pa tudi kot pristopni jezik k našim sosedom v deželi. Naučiti se tega zaupnostnega jezika (»Vertrautheitssprache«, Handke) narodne skupnosti, to bi bila posebna poteza do sosedov v deželi. Slovenščina pa je tudi uradni jezik Evropske unije in jezik sosednje države Slovenije.

Kajti, kakor je nekoč menil univ. prof. Pohl, imena v obeh jezikih je treba videti kot prvovrstno ter nedeljivo kulturno dobrino Koroške, kot spričevalo medsebojnega prežemanja obeh jezikov. Kulturni profil pokrajine, njene značilnosti se bistveno sodoloča tudi z domačimi imeni, naj so nemška ali slovenska.

Dragi slavnostni gosti!
Dragi sodeželani in prijatelji!

Krajevne table

K tem podedovanim domačim imenom spadajo tudi krajevna imena. Kakor ima vsak človek ime ter priimek ali kmečke hiše domača imena, tako imamo tudi krajevna imena. Vsa imena so del naše identitete. In če so napisana imena v isti velikosti, to pomeni, da smo v celoti priznani, da smo enakopravni. Seveda imajo krajevne table visoko simbolno vrednost. Poleg tega so zasidrane v mednarodnih pogodbah. Potemtakem sta avstrijska ustava, ki obhaja te dni 90-letnico, in 7. člen Avstrijske državne pogodbe iz leta 1955 naša Magna charta, naša Velika listina, prav tako kakor rzsodbe avstrijskega ustavnega sodišča.

Nasploh pa nam gre za spremembo ozračja. Hočemo živeti v strpni, odprti in uspešni družbi, kjer imamo z dvema ali več jeziki večje možnosti in se tako laže uveljavljamo v globaliziranem svetu.

Zato sem doslej komajda govoril o krajevnih tablah, več o splošnem vremenskem stanju, kajti v dobrem ozračju prihajajo krajevne table same od sebe. Gotovo bo narodna skupnost pritrčila vsaki ureditvi, ki bo nastala po poštenem.

Tudi pri tem vprašanju, katerega rešitev naj bi temeljila na avstrijski ustavi in avstrijskem pravosodju, lahko rečemo, da smo vsi romarji ali popotniki, ki smo včasih bliže skupaj, včasih bolj oddaljeni, a v nas vseh je globoko hrepenenje po bratu ali sestri, veliko hrepenenje po harmoniji, bratovstvu ter toploti.

Perspektive in vizije

Če gledam mlade pevce tu v dvorani, se baram, v kaki Koroški bojo kaj živeli ti mladi ljudje, kaka bo Koroška leta 2020, kako se bo obhajala 100-letnica plebiscita.

Slovenija bo spadala med starejše države EU, Karavanke bojo še nižje, morda bojo načrtovali nižinski predor skozi Ljubelj in podarili slovenski vladi zvesto kopijo knežjega kamna. Meje ne bojo izginile, Slovenija in Koroška pa bota zelo tesno sodelovali s Furlanijo. Na Peči (Tromeji) bojo sodelovale tri države, bo pa samo ena regija. Cveteča regija in Koroška bo dajala nezamenljiv prispevek. Pri Moniki Kircher-Kohl, načelnici Infineona, kjer že danes govorijo 24 jezikov, bojo še nadalje delovale najboljše glave s celega sveta; stanovale in ustvarjale bojo v najlepši pokrajini sveta, idealno ležeči med Salzburgom, Dunajem, Ljubljano ter Benetkami.

Družina koroških Slovencev bo na žalost postala še manjša, spoštovanje do nje pa večje. Bo pa več tradicionalnih Slovencev, Slovencev po simpatiji in Slovencev po srcu. Prijave za pouk slovenščine, ki so v mojem otroštvu znašale 14 %, bojo šle proti 80 %, večjezični otroški vrtci bojo na celem Koroškem in starši jih bojo kategorično zahtevali. Ne le, da zagotovijo otrokom v globaliziranem svetu boljše možnosti, marveč tudi iz ljubečega spoštovanja do sosedov v deželi ter iz odgovornosti do lastnih otrok, ki naj dobijo kar se da najboljšo izobrazbo.

Koroška bo zanimiva velikoglasna in velikojezična dežela, kjer se bo poleti ob koroških jezerih srečevala in pomenkovala deželna elita z elito s celega sveta, iz Kalifornije ali iz Sarajeva ali iz Avstralije. Elita, ki se bo srečevala v mestnem gledališču v Celovcu na svetovnih krstnih predstavah koroških avtorjev in avtoric.

Rod naših staršev se bo zjutraj z veseljem zbujal in ne bo mu več treba trepetati, kakor prej, zaradi kakega neprijetnega pisma bralcev ali izjave kakega politika. Drugi deželni jezik bo normalnost in samoumevnost. Ne bo več nelagodnosti, krajevne table bojo zanimiva tema le še za turiste in morebiti za zgodovinarje. Nad njimi ne bo več visela nobena tančica iz mraza. Domače prebivalstvo bo pri njih včasih obhajalo spominske praznike pobratenja in z nevero mislilo na davno preteklo problematiko.

Krepko zakoreninjena v preteklosti Koroška ne bo več znana zaradi svoje obrambnosti, temveč zaradi svoje uspešne, strpne, svetovljansko odprte in večjezične, strateško naprej, v prihodnost usmerjene družbe. Veliko Korošcev bo končalo en ali dva študija in govorilo štiri ali več jezikov, da bojo pripravljeni za tekmovanje v velikem svetu, in nasploh bo Koroška

kot družba znanja imela odličen glas. Kakovost bo naša identiteta. K bo znak za Koroško in za kakovost. Noben talent ne bo ostal neodkrit, dvignili bojo vse potenciale ter zaklade.

Skrivno srce Koroške z obema prekatoma, s slovenskim ter z nemškim, bo še močnejše bilo, še močnejše utripalo in koroška pljuča z obema svojima polovicama bojo še globlje zadihala. Navsezadnje bo Koroška stala krepko na obeh nogah in bo ponosna na obe kulturi.

Uresničile se bojo tudi besede mojega praprapradca Andreja Einspielerja, ki je bil slovenski duhovnik in 27 let član prvih treh koroških deželnih zborov; leta 1863 je dejal: »Mi Slovenci hočemo, kakor skozi stoletja, tudi nadalje živeti z Nemci v miru, v slogi in bratovstvu.« Zaradi tega je tudi često govoril o nemškem bratu v deželi. V 10 letih, leta 2020, bomo »enotno ljudstvo bratov«, kar bo mene kot strastnega Korošca posebno veselilo. Predvsem pa bomo leta 2020 skupno praznovali. Skupno smo leta 1920 glasovali, skupno hočemo 2020 tudi praznovati, kakor danes že v Žitari vasi.

Tako je sosedstvo v deželi opisal pedagog in pisatelj z Obirskega, Valentin Polanšek. Njegove vizionarne misli se glasijo:

Zato, sosed v skupni domovini,
bodiva vrtnarja, lepšh, skupnih, bodočih dni
in ne drug drugemu grobarja. Vsakdo rad živi. Vsakdo rad živi.

Če premišljam o letu 2020, mi pride na misel tudi ena najlepših koroških pesmi, »In da Mölktalleitn«. Kakor vete, uspeva na stranjah Melske doline, na prisojni strani vse boljše, tudi rožice cvetijo lepše. Iz njih lahko poviješ šopek in ga daš dekletom, ki so na prisojni strani tudi lepše. Najbolj pretresljiva pa je zadnja kitica: »Ko me ponesejo ven, na lesenih nosilih, še enkrat postojte na prisojah!« Moji slavnostni gosti, neverjetno močna želja človeka, ki je vedno živel na osojni strani in je vedno sanjal o prisojni strani; nazadnje je izrazil željo, naj ga na zadnji poti še enkrat ponesejo na prisoje. »Ko me ponesejo ven, postojte še enkrat na prisojah!« Verjemite mi, tudi mnogi pripadniki narodne skupnosti to hočejo, pripadniki narodne skupnosti tudi hočejo živeti in stati na prisojah.

Cenjeni častni gosti!

Koroška bi leta 2020 lahko bila še več kakor dežela bratov.

Bo dežela, svobodna strahov in nedeljena v glavah ter srcih. Korošci bojo sproščeni, suvereni in sodobni ljudje.

Ne da bi izgubili svojo identiteto, se bomo med seboj pozdravljali z »Dober dan« ali »Guten Tag« in se poslavljali s »Srečno« – »Auf Wiedersehen«.

Univ. prof. Klingler je nekoč v majhnem krogu razlagal, naj se slovenska beseda »srečno«, ki pomeni po nemško »Glück auf« (rudarski pozdrav; op. prev.), s katero se poslavljajo Slovenci, ne prevaja z »Auf Wiedersehen«, marveč z »Wann machen wir einander wieder glücklich?«. (Kdaj se med seboj spet osrečimo?)

»Kdaj se med seboj spet osrečiva, Koroška?«
»Kdaj se med seboj spet osrečiva, brat?«
»Kdaj se med seboj spet osrečiva, sestra?«

Ali ta pozdrav ne bi bil čudovito lepo pravilo tudi za prihodnje sodelovanje v naši skupni domovini Koroški?

V tem smislu:

Srečno, Kärnten! Srečno, Koroška!

Hvala lepa, Buh voni (Bog lonaj)!